TALAB VA TAKLIF

Abdusalom Umirov
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti
Bozorboyev Jamshid Oybek o‘g‘li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Qabul qilindi: 28.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 29.10.2025
Tasdiqlandi: 30.10.2025

Kalit so‘zlar:
talab, taklif, bozor, narx, bozor muvozanati, iste’molchi, ishlab chiqaruvchi, iqtisodiy omillar, bozor mexanizmi, iqtisodiy nazariya.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bozor iqtisodiyotining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lgan talab va taklifning iqtisodiy jarayonlardagi ahamiyati yoritiladi. Talab iste’molchilarning ehtiyoj va imkoniyatlariga, taklif esa ishlab chiqaruvchilarning bozorga tovar va xizmatlarni taqdim etish imkoniyatlariga asoslanishi tushuntiriladi. Maqolada talab va taklif qonunlari, ularning narx bilan o‘zaro bog‘liqligi, shuningdek, bozor muvozanatini shakllantirishdagi roli iqtisodiy nazariyalar va amaliy misollar asosida tahlil qilinadi. Bundan tashqari, talab va taklifga ta’sir etuvchi asosiy omillar hamda ularning o‘zgarishi bozor narxiga qanday ta’sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari bozor mexanizmini chuqur anglash va samarali iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Keywords:
demand, supply, market, price, market equilibrium, consumer, producer, economic factors, market mechanism, economic theory.

Abstract. This article discusses the importance of supply and demand, which are one of the main components of a market economy, in economic processes. It explains that demand is based on the needs and capabilities of consumers, and supply is based on the capabilities of producers to provide goods and services to the market. The article analyzes the laws of supply and demand, their relationship with price, as well as their role in forming market equilibrium based on economic theories and practical examples. In addition, the main factors affecting supply and demand and how their changes affect market prices are scientifically substantiated. The results of the study serve as an important theoretical basis for a deep understanding of the market mechanism and effective economic decision-making.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida talab va taklif tushunchalari iqtisodiy jarayonlarning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Talab — iste'molchilarning ehtiyoj va xarid qobiliyatiga mos ravishda tovar va xizmatlarni sotib olishga bo'lgan xohishi va imkoniyati bilan belgilanadi. Taklif esa ishlab chiqaruvchilarning mavjud resurslar va iqtisodiy sharoitlardan kelib chiqib bozorga mahsulot yetkazib berish qobiliyatini ifodalaydi. Talab va taklif o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik bozor narxining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va natijada bozorda muvozanat vujudga keladi.

Bugungi kunda iqtisodiy tizimlarning samarali faoliyat yuritishi aynan bozor mexanizmining qay darajada to'g'ri ishlashi bilan chambarchas bog'liq. Talab va taklifning o'zgarishi mamlakatning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari — inflyatsiya, iqtisodiy o'sish, bandlik, aholi farovonligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ushbu mavzuni ilmiy asosda o'rganish iqtisodiy siyosatni takomillashtirish, bozor kon'yunkturasini tahlil qilish va kelgusidagi iqtisodiy natijalarni bashorat qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotda talab va taklifning nazariy asoslari, ularning qonuniyatlari, o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar va bozor muvozanatini shakllantirishdagi roli yoritilib, milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.Shu bilan birgalikda , u ishlab chiqaruvchilarni mukofotlanib , sog'lom raqobat muhitining tug'ilishiga ulkan ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek narx haqida olimlar ham o'z fikrlarini berib o'tganlar . misol uchun Iqtisodchi olimlar narx tushunchasiga va uning iqtisodiy holatini yoritib berishga ikki xil qaraydilar: ularning bir guruhi klassiklar, shuningdek ikkinchi guruhi neoklassiklar deb nomlanadi. Klassik narx haqida, uning mazmun-mohiyatini ishlab chiqarish nuqtai nazaridan qarab tushuntirishga xarakat qilganlar.

Talabning iqtisodiy mazmuni va uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar. Talab bozor iqtisodiyotining markaziy tushunchalaridan biri bo'lib, iste'molchilarning ma'lum narxda tovar va xizmatlarni sotib olishga bo'lgan xarid qobiliyatli ehtiyojini anglatadi. Talab iste'molchilarning iqtisodiy manfaatlari, psixologik xatti-harakati va bozor sharoitlari asosida shakllanadi. Talabning shakllanishiga quyidagi omillar kompleks tarzda ta'sir qiladi:

1. Tovar narxi – narx oshishi bilan talab kamayadi, narx pasayishi bilan talab ortadi;
2. Iste'molchilar daromadi – daromad oshsa, talab ortadi, ayniqsa normal tovarlarga nisbatan;
3. O'rinbosar va to'ldiruvchi tovarlar narxi – o'rinbosar narxi oshganda talab ko'tariladi, to'ldiruvchi narxi oshganda kamayadi;
4. Iste'molchilar didi, an'analari va moda – marketing, reklama va jamiyat qadriyatlari bilan belgilanadi;
5. Aholi soni va tarkibi – demografik o'zgarishlar bozor hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatadi;

6. Kelajakdagi kutilmalar – narx yoki daromad ortishi kutilyotgan bo‘lsa, talab hozirdan ko‘payishi mumkin.

Talab qonuni bozor narxining o‘z-o‘zini tartibga solish mexanizmini tushuntiradi. Talab egri chizig‘i pastga qarab yo‘nalgan bo‘lib, narx va talab o‘rtasidagi teskari bog‘liqlikni ifodalaydi.

Taklifning mazmuni va uni belgilovchi omillar

Taklif — ishlab chiqaruvchilar tomonidan ma’lum narxda bozorga yetkazib berilishi rejalashtirilgan tovar va xizmatlar miqdoridir. Taklif qarorlarini ishlab chiqaruvchilarning foyda olish maqsadi belgilaydi. Taklifning shakllanishiga quyidagi omillar bevosita ta’sir ko‘rsatadi:

1. Tovar narxi – narx oshsa, ishlab chiqaruvchi ko‘proq foyda olish uchun taklifni ko‘paytiradi;

2. Ishlab chiqarish xarajatlari – xomashyo, energiya, ishchi kuchi xarajatlari oshsa, taklif kamayadi;

3. Texnologik rivojlanish – zamonaviy texnologiyalar xarajatni kamaytirib, taklifni oshiradi;

4. Ishlab chiqaruvchilar soni – bozorda ko‘proq fermer yoki korxona bo‘lsa, taklif ko‘payadi;

5. Davlat siyosati – soliqlar taklifni pasaytiradi, subsidiyalar esa oshiradi;

6. Tabiiy-iqlim sharoitlari – qishloq xo‘jaligida hosildorlikni belgilaydi va taklif tebranishiga sabab bo‘ladi.

Taklif egri chizig‘i ko‘tariluvchi bo‘lib, narx va taklif orasida to‘g‘ri bog‘liqlik mavjud.

Bozor muvozanati va uning iqtisodiy ahamiyati

Bozor narxining shakllanishi talab va taklifning bir-biriga ta’siri orqali sodir bo‘ladi. Talab va taklif miqdori tenglashgan nuqta bozor muvozanati deb ataladi. Muvozanat holatida bozorda keragidan ortiq mahsulot ham, tanqislik ham bo‘lmaydi. Bu esa resurslardan eng oqilona foydalanishni, ishlab chiqaruvchilarning barqaror daromadga ega bo‘lishini ta’minlaydi. Agar narx muvozanat darajasidan past o‘rnatilsa, talab oshib ketadi va taqchillik vujudga keladi. Aksincha, narx yuqori bo‘lsa — ortiqcha mahsulot yig‘ilib qoladi, bu esa ishlab chiqaruvchilar uchun zarar keltiradi. Bozor mexanizmi o‘z-o‘zini tartibga solish xususiyatiga ega bo‘lib, narx signallari orqali ishlab chiqarish va iste’mol jarayonlarini izga soladi. Shuning uchun bozor muvozanati iqtisodiy barqarorlikning eng muhim omillaridan biridir.

Talab yoki taklif hajmi faqat narxga bog‘liq bo‘lmay, narxdan tashqari omillar ta’sirida ham o‘zgarishi mumkin. Masalan, aholining daromad darajasi keskin oshsa, bir qator tovarlarga bo‘lgan talab ortadi, bu esa talab egri chizig‘ining butunlay o‘ngga siljishiga olib keladi. Taklif tomonda esa yangi texnologiyalar joriy etilishi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va bozorda mahsulot ko‘payadi. Shuningdek, reklama, moda, iste’molchilik afzalliklari,

kredit tizimi rivoji kabi omillar talabga ta’sir etsa, tabiiy ofatlar, geosiyosiy risklar, logistika muammolari taklifni cheklab qo‘yishi mumkin. Bu omillar natijasida bozor muvozanati qayta shakllanadi va narxlar yangi darajada barqarorlashadi.

Xulosa o’rnida shuni ta’kidlash joizki, Talab va taklif bozor iqtisodiyoti mexanizmining eng asosiy unsurlari bo‘lib, narx shakllanishi va ishlab chiqarish jarayonining yo‘nalishini belgilovchi bosh omillardir. Talab iste’molchilarning ehtiyoj va xarid qobiliyati bilan belgilanar ekan, taklif esa ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy manfaatlari asosida shakllanadi. Ushbu ikki kuchning o‘zaro ta’siri natijasida bozor muvozanati yuzaga keladi, narxlar barqarorlashadi va resurslar samarali tarzda taqsimlanadi.

Talab va taklifni shakllantiruvchi omillar doimo o‘zgarishda bo‘lgani sababli bozor ham dinamik jarayon sifatida rivojlanib boradi. Texnologik taraqqiyot, demografik o‘zgarishlar, iste’molchilarning didi, davlat siyosati va global bozor sharoitlari talab va taklifning siljishiga olib keladi. Mazkur o‘zgarishlar narxlarning ham qayta shakllanishiga sabab bo‘ladi.

Davlat esa bozor mexanizmini to‘ldiruvchi muhim institut sifatida narxlarni tartibga solish, raqobatni qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy manfaatlarni himoya qilish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi. Shunday qilib, talab va taklifni chuqur o‘rganish bozor jarayonlarini to‘g‘ri tahlil qilish, samarali iqtisodiy siyosat yuritish hamda milliy iqtisodiyot rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev Yo., Ismailov Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2020. – 356 b.
2. G‘ulomov S.S., Toshpo‘latov Sh.X. Mikroiqtisodiyot. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – 280 b.
3. Qosimova M.X. Bozor iqtisodiyoti asoslari. – Toshkent: “Talqin”, 2021. – 244 b.
4. Xoliqov A., Rasulov R. Makro va mikroiqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2022. – 312 b.
5. Karimov A. Talab va taklif nazariyasi: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: “Iqtisodiyot va ta’lim”, 2018. – 210 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti: Iqtisodiy-statistik ma’lumotlar. – https://www.stat.uz